

Алберт Сониксен

Изповедта на един
македонски гетник

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

Confessions of a Macedonian Bandit: A Californian in the
Balkan Wars (1909)

© Алберт Сониксен, *автор*

© М. А. Мавродиев, *превод от английски – 1927 г.*

© Георги Караманев, *редактор и автор на бележки*

© Ива Колева, *коректор*

© Николета Карайончева, *художник на корица*

© Виктория Николова, *графично оформление*

„БИ 93“ ООД

София, 2019 г.

ISBN: 978-619-7496-12-3

Алберт Сониксен

Изповедта на един
македонски гетник

Превод от английски – М. А. Мавродиев

София
2019

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	7
С редовен паспорт	12
Присъединяване към четите	20
С четниците	25
Блатата на Караферия	29
Опожаряването на Нуси	45
Из Воденските планини	54
Как станах турски поданик	67
На пазар	74
Градът Битоля	80
Една подземна република	84
Една самотна разходка	89
Пак в Йени махле	95
Избиването на една чета	104
Между народа	109
Войводата с любимото занимание	117
Войвода съдия	122
Кръстю Ресенски	134
Пак в Йени махле	143
Незавършена екскурзия	149
Аскерът	154
Пак във Воденско	162
Султанският пратеник	171
Изповедта на меланхоличния четник	179

Прегговор

(Публикуван в първото издание на книгата на български от 1927 г.)

Авторът на тази книга Алберт Сониксен е американски журналист и писател, известен с книгите си „Изповедта на един македонски четник“, „Десет месеца пленник на Филипинските острови“, „Морски разбойници“ и др. С тях, и още повече с делата си, той е заслужил да бъде наречен истински борец за свободата и независимостта на угнетените народи.

През 1899 г. Алберт Сониксен постъпва в американската експедиция, която покори, завладя и настани американското управление на Филипинските острови. Тази експедиция, както се знае, продължи до 1901 г., когато вече беше унищожена конституцията, провъзгласена от прочутия водач на филипинците Азуиналдо¹ малко след премахването на испанската власт над тези острови. Постапен между войнишкия дълг и силно развитото си чувство за хуманност, Сониксен тогава избира да се нареди между храбрите борци за независимостта на островите. Той успява да се прехвърли в лагера на Азуиналдо, но в началото саможертвата на Сониксен не е оценена както трябва и филипинските власти го третират като пленник. Това все пак не му пречи да продължи да защитава автономията на Филипините с пламъка на ентузиазма.

Подбуден също от човеколюбив интерес и от състрадание към потиснатото македонско население, Алберт Сониксен по-късно проявява жив интерес към неговата

¹ Емилио Азуиналдо е първият президент на Филипините (1899 – 1901), след като страната извоюва своята независимост от Испания. Свален е от власт от САЩ, които преди това са негови съюзници.

участ. През 1906 г. той влиза в близка връзка с Македонския комитет в Ню Йорк, но сведенията оттам не го задоволяват и през 1907 г. идва в България. Остава почти цяла година в Кюстендил, за да научи български език и да следи по-отблизо какво се случва в Македония. След като получава тази подготовка, заминава с редовен паспорт за Солун и Воден, където изчезва от очите на властта и се присъединява към македонските чети.

За времето си този смел подвиг на американския журналист произведе голяма сензация в американския свят, а турското правителство изпрати специални потери да уловят чуждестранния комита. Но въпреки турските усилия в преследването, този благороден американец, предрешен като четник и селянин, преброди цяла Македония, запозна се с Вътрешната организация, взе участие в сражения с турския аскер и, най-после, се среща като нелегален със султанския пратеник Шейх Ахмед Кемал бей.

След завръщането си в Ню Йорк Сониксен публикува на английски език книгата „Изповедта на един македонски четник“ през 1909 г. Написана много увлекателно, тя очарова читателите с възпроизведените в нея четнически приключения на автора в Македония и с изненадващата му наблюдателност към нейната природа, бит и характерни особености. Но книгата има и тази голяма заслуга, че защитава благородството и величието на борбата за освобождението на Македония. А защитата е потребна и днес, може би дори повече, отколкото през ония години, когато Сониксен обикаляше македонската земя. В това отношение книгата му и сега е един бляскав аргумент в полза на освободителната борба и трябва да се направи достъпна на още по-широк кръг читатели.

Думите на автора за македонското революционно движение при турския режим отразяват вярно не само

едно близко минало, тъй скъпо за всяко македонско сърце, а запазват цялото си значение за неспокойната и мрачна действителност, в която Македония още се намира. Писаното от Сониксен преди петнайсет години и днес е една скръбна истина.

„Македонската интелигенция можеше да стане мощен фактор в раздвижването на идеалите на истинската цивилизация, но тази интелигенция е принудена да се бори, да чезне в борбата, а преживелите правят всичко, за да срутят устоите на тирана. Само така може да се сложи край на едно насилие дори когато е одобрено от ареопага² на Великите сили. Когато то бъде унищожено, пътят на идеалите към цивилизацията ще е открит. Додего съществува режимът – *vae victis*³, не може да се мисли за никакво творчество.“

В писмо до един софиянец, изпратено неотдавна от Улимантик, щата Кънектикът, както и в една статия, отпечатана във в. „Македония“, Сониксен проявява отново жив интерес към балканския проблем. Той иска отново да посети България и отблизо да проследи последната фаза в развитието на Македонския въпрос. Измъчва го мисълта, че битолските и солунските села, които беше обиколил с четите, се намират под ново сръбско и гръцко робство.

Освен това в писмото си той разкрива интересния факт, че към края на Общоевропейската война американското правителство го поканило да напише пълен доклад за положението на народностите, които населяват Македония. Той съставил такъв доклад, подпомогнат и от американските пратеници в Европа, които били против гръцкото и сръбското разширение в Македония.

² Ареопаг – орган на властта в Древна Атина, предшественик на днешните парламенти.

³ *Vae victis* (лат.) – „Горко на победените“.

Но френското правителство, което по това време имало голямо влияние в Съединените щати, като научило за този доклад, осуетило постъпките на Сониксен пред Белия дом и намесата на Америка в полза на македонците. „Въпреки това, пише Сониксен, надеждата не е изгубена, защото американските меродавни кръгове поддържат мнението, че балканският проблем още не е решен.“

Той не е решен преди всичко за самите македонци, които от сърце пожелават успех в усилията на своя стар другар и борец за свобода. На него освен с искрената си благодарност те не могат сега да се отплатят по друг начин, освен като четат и препрочитат неговата хубава книга, която отразява един от най-важните моменти в историята на македонската освободителна борба.

М. А. Мавродиев

С редовен паспорт

Моето пристигане в Турция стана напълно по законния ред. Турският дипломатически представител в София не се поколеба да одобри паспорта ми, макар две години да се бях въртял из малката българска столица, дружейки с хора със съмнителна репутация в очите на консулските чиновници.

– Да не сте от някоя актьорска трупа? – попита той, като гледаше гладко избръснатото ми лице.

Въпросът ми даде една идея.

– Може ли с нещо да помогне консулският чиновник на затъналия някъде актьор по пътя му за това рандеву на фалирала водевилни артисти?

– Да – казах аз, – от Солун навярно ще отида в Кайро.

И така, вечерта на 28 февруари 1906 г. минах границата и през Одрин стигнах Солун, без да срещна никаква по-голяма пречка от конфискуването на един непогвързан роман.

В продължение на 10 дни видях официална Турция, както я описват една дузина добри книги. В Солун се обявих за журналист. Обиколих местните учреждения и първенци – повечето гърци, макар че градът е основно еврейски.

Една сутрин тръгнах из вътрешността със специално разрешение, получено чрез американския консул, също грък.

Железницата до Битоля минава през широко блатисто поле. Наляво се вижда Олимп, чиито върхове стърчат като кули над горите. Планината е толкова близо, че могат да се различат пукнатините из скалите. Тя продължава навътре в непрекъсната верига от каменисти върхове.

Но това забелязвах мимоходом. Погледът ми беше съсредоточен наясно по блатистото поле. Минавахме сред тръстици и вода. Тракането на колелетата се обръщаше понякога в глух шум, когато влакът минаваше над открити мостчета. В далечината се виждаха езеро и гора, в която стърчаха черните голи клони на изсъхнали дървета, чиито силуети се очертаваха на ниския блед хоризонт. Виещите се орляци черни птици – гарги или гарванци, само увеличаваха тъжната жизненост на гледката.

Така изглеждаха блатата на Караферия⁴, гледани от прозореца на влака.

На редовни промеждутъци минавахме през селища, сгушени в подножията на хълмове. В тях се виждаха белите минарета на джамии. Ето Караферия, Негуш и, най-сетне, когато пътят изви в първите възвишения – Воден. Тук е Древна Македония. Тук също така е съсредоточена най-лютата борба, която прави от модерна Македония най-кървавото бойно поле на нашето време.

Паспортът ми даваше правото да престоявам по един ден във всеки град по пътя си. Слязох във Воден. Носех само един куфар със стари дрехи, а в джоба си имах пари колкото за един обег. Нищо за конфискуване. Минах през гарата и се смесих с навалицата, излязла да гледа пристигналите.

Срещу мен се спуснаха момчета за багажа, но аз държах здраво куфарчето си, докато не забелязах един здрав младеж, който носеше бял фес и стоеше в първата редица момчета. Той се промъкна между навалицата и улови багажа ми. Другите отстъпиха. Младежът ме последва. От гарата до града има около километър и половина.

– Ще Ви заведе в гръцкия хотел – каза младежът на български. – Така ми поръчаха да Ви кажа. Следобед

⁴ Караферия – днес град Верия в Гърция, наричан у нас също и Бер.

най-напред при каймакамина⁵, после в гръцкото училище, а ако остане време – и при гръцкия владика. След това в 4 часа ще Ви чакам пред хотела.

Този младеж вършеше своята работа като най-изпитан заговорник. Преминахме тясната и крива главна улица и стигнахме хотела. Тук моят носач, в усърдието си да играе ролята си реалистично, ми поиска толкова голямо възнаграждение, че се слисах. Съвсем не бях подготвен да се преструвам на щедър чужденец. Пред очите на събралите се зрители дадох на момчето последните си пари, които то прие неособено охотно.

Хотелът беше малко по-добър от обикновен хан. Но Воден няма нужда от повече. В кафенето на първия етаж няколко турски чиновници, граждани и свещеници пиеха сливовица и играеха на карти и табла. Чужденецът бе достатъчно рядка гледка, за да възбужда общото любопитство. Съдържателят на хотела уж беше грък, а говореше на слугите си на български. По-късно научих, че говорел гръцки толкова, колкото и аз. Нищо чудно! Нямало ли е по времето на Цезар много римляни, които не са знаели латински?

Следобед излязох из цепнатините в общата маса от ниски каменни постройки, които минават за улици в тази страна. Бях облечен с горно палто с пелерина, госта обичайно облекло в тази част на Ориента, но джюкянджиите, седнали с кръстосани крака пред джюкяните си, минаващите турски войници, безделниците и селяните, които идваха за пазара, ме зяпаха с нескрито любопитство.

Воден официално е гръцки град, но разговорите, които чувах около себе си, бяха само на български или турски. Трябваше да питам за пътя и не знаех какво да правя.

⁵ Каймакамин – областен управител в Османската империя, начело на административната единица кааза.

Турски не можех да говоря, а български беше уговорено да се преструвам, че не владея. Упоритите ми усилия да узная къде е зданието на каймакамина събраха край мен тълпа от турци и християни. Някои произнасяха отделни френски думи, всички искаха да започнат разговор с мен. Мислено прокленах местния комитет, че не ме беше снабдил с преводачи. Идеше ми да заговоря на развален български език, който да мине за руски, но чух да си говорят:

– Хайде, да му намерим един от руските полицейски офицери! Те говорят френски или немски.

– Не, нека го заведем при доктор Филчев – подхвърли един, – той говори немски.

Докторът навярно помисли, че тълпата иска да напада къщата му, защото изскочи госта бързо. Той беше висок, красив човек с фина външност.

Изледа ме студено за момент, после спокойно обърна гръб и заговори на тълпата.

– Кой ви каза, че знам немски? – попита той рязко на български. – Нямам време. Водете го при началника на гарата, той е австриец.

Този упрек не направи такова тежко впечатление на тълпата, както на мен. Поведоха ме отново. Хората сякаш бяха решили да не отидат по работите си, докато не сложат край на тревогата ми. Един турски подофицер предложи на развален български, ако началникът на гарата не свърши работа, да ме заведе при някакъв бей в крайните квартали, който бил учил в Париж и знаел всички езици. За мое щастие, срещнахме началника на гарата на следващата улица и с него се заговорихме госта добре на немски. Навалицата около мен, която на всяка улица се увеличаваше, остана много доволна, че е свършила работата си, и се разпръсна.

Австриецът толкова много се зарадва от възможността да поговори с чужденец, че ми предложи да отидем

в единственото заведение, където продаваха бутилирана бира. Приех поканата. После отидохме при каймакамина, който беше такава вежливо, добро човече, че почувствах съжаление за тревогата, която щях да му причиня, преди да mine още един ден.

От каймакамина тръгнахме за гръцкото училище. Австриецът, който не можеше да си представи някой чужденец, освен журналист, да посети Воден, се нагърби да ме снабди с необходимите материали за една, както мислеше той, безпристрастна, обстойна статия за положението в Македония. Съвсем доверено, на четири очи, той ми каза, че турското управление било слабо. Загатна ми обаче недвусмислено, че гръцката църква гържи в ръцете си административната машина, която действа отлично. Гърците били чудесен народ – весели хора.

– Ако българите стояха мирни – отбеляза той, – всичко щеше да върви спокойно.

– Значи българите са смутителите! Но това не е опасно: те са толкова малцинство, че не могат да направят нищо.

– Ех – призна той, – днес не се разбира кой е грък, кой – българин.

– А по езика?

– Много гърци са българоезични. Някои пък са тайни българи и поддържат разбойниците из планините. Нека Ви предупредя, не ходете извън града без силна охрана. Тук се навърта един разбойник, Лука му казват, той и неговите отчаяни хора слизат чак до града.

Благодарих за това предупреждение.

Директорът на училището, който беше истински грък, пришелец, говореше немски. Аз не бях дошъл да обсъждам политически въпроси с него, но започвах да виждам, че политическата ненавист на тези хора е толкова

силна, че е почти непонятна за чужденеца. Тук хората се събуждат и започват дневната си работа на първо място с люта ненавист в сърцата си. Деня прекарват с планове да унищожат другите и лягат да спят с цел да сънуват злобата си.

– Пазете се от българите – бяха последните думи на директора на раздяла. – Те са предателски народ. Те са еретици.

Когато излязохме от училището, моят водач каза:

– Тук наблизко има фабрика за памук. Нейният управител говори английски. Г-н Григораци е бил в Англия. Нека го посетим!

Наострих уши, чувайки това име. То ми беше познато.

Изкачихме се по тясна пътека, която изчезваше между стръмните скали. На върха се виждаше сградата на фабриката, оградена със стена като бойна крепост. Тежко въоръжен часови в албанска униформа ни посрещна при вратите. След това минахме покрай също добре въоръжени пазачи и влязохме в двора на фабриката.

Един човек на средна възраст, отпуснат, в европейско облекло, ни посрещна на вратата на своя кабинет. Синкавите торбички под очите му говореха за неговия живот без физическо движение. Това беше Григораци.

Той говореше мек, плавен английски език, приятно убедителен. Веднага предложи да ни разведе из фабриката, показва ни машините, оборудването. Изглеждаше погълнат от интереса към предприятието си. Случайно се докоснахме и до политиката.

– Това е гръцко предприятие – каза той. – Затова българите не го обичат. Веднъж даже се опитаха да го хвърлят във въздуха.

Не толкова фабриката, колкото самия Григораци – мислех си аз. Направи ми впечатление, че от няколкостотин работници само 10 – 20 бяха възрастни. Повечето са момичета.

чета от 8 до 14 години. Българи, при това, както успях да чуж, минавайки край тях, не от опасните българи.

Върнахме се в малкия мръсен кабинет, за да пием кафе. Григораци продължи да говори. В един ъгъл на стаята стоеше подвижно легло. Над него, на стената, висеше модерна пушка. Докато разглеждах непретенциозната мебелировка, трудно можех да повярвам, че по-скоро това тук е истинският център на управление на тази размирна област, а не канцеларията на каймакамина.

Не беше лесно да се повярва, че този безобиден наглед, затлъстял грък с вид на нюйоркски продавач на фъстъци е началник и организатор на такъв кървав съюз. „На разбойници“, щях да кажа. Но Григораци не беше разбойник.

Григораци умее да не изглежда като разбойник. В очите на дипломатическа Европа той е човек на закона и реда, за каквото минава и неговият гругар – владиката. Григораци е човек с тънки способности. Той бди за благодействието на светата гръцка църква в тази област. Със своята овчарска геза достига всяка овца, която е избягала от стадото на патриарха. Чрез своите агенти той я намира и при удобен момент я премахва. За тази цел поддържа организирани чети от християнски воители, чиято работа е да режат издигащите се най-високо житни стъбла на нивата. Григорий включва в действие огъня, който чисти, измива греховете на хората с кръв. С тяхната кръв, разбира се.

Върнах се в хотела преди 4 часа. Австриецът ме напусна, сигурно мислеше, че ще се заловя да обработя материала, който бях събрал.

Младежът се разхождаше по улицата. Отбих се да изпия един чай и веднага излязох. Тръгнах да се скитам, като незабелязано следвах белия фес на моя водач. Той вървеше далеч пред мен по извитите тесни улички.

Постепенно стигнахме края на града. Тук здравият младеж неочаквано се спусна и се вмъкна в една отворена врата. Огледах се. В един момент, когато не виждах никого на улицата, последвах водача си. Вратата се затвори след мен. Качих се по тъмни гървени стъпала и се намерих в една осветена стая, постлана с черги и възглавници. Трима души седяха на чергите. Станаха и ме поздравиха:

– Добре дошъл, друже!

Един от тях беше докторът, който със своята нелюбезност ме беше натъжил по-рано през деня. Когато го познах, прихна да се смее.

– Eine unangenehme Begegnung in der Strasse kann doch sehr angenehm sein, wenn sie zu Hause ist⁶.

Той говореше немски като всеки студент от Хайделберг, но многото знания понякога са опасни.

⁶ От немски – „Една неприятна среща на улицата може да е много желана вкъщи“.

Присъединяване към четите

Имаше още час до мръкване, когато се върнах в хотела. Кафенето беше препълнено с хора. Един млад полицай ме покани да пием по нещо.

Той говореше достатъчно немски, за да се разберам, но заг случайните въпроси долавях желанието на местните власти да разберат намеренията ми за утрешния ден. Предложи да поиграем домино, и двата пъти изгубих. Станях и между другото попитах кога ще бъде готова вечерята. Ханджията отговори:

- След половин час. – Погледнах часовника си и казах:
- Ще имам време за една разходка до гарата.

Страхувах се полицаят да не поиска да ме придружи, но той се заговори с това да ме предупреди, че по тъмно хотелът се затварял, войници заграждали града и никой не смеел нито да влезе, нито да излезе от него.

Излязох от хотела и тръгнах полека по улицата за гарата.

Тук-там се мяркаха хора, които бързаха да се приберат по домовете си. Точно заг последните няколко къщи имаше мост. Двама души в грубо селско облекло стояха там, облежнати на оградата. Когато приближих, те тръгнаха полека по пътя, а аз ги последвах, без да се старая да ги настигна. Наоколо не се виждаха други хора.

По средата на пътя до гарата двамата се отклониха и се втурнаха през едно лозе. Тръгнах след тях и между лозите пръчки, които бяха американски и високи колкото мен, ги настигнах. Без да проговорим, поехме по лепкавата влажна почва. Беше валяло, прекапваше даже в момента.

Преминахме около километър и половина през лозята и градините, прескачахме плетове, пресичахме пътеки-